

esetlegesen felmerülő járulékos károkozásának kiszűrése, valamint a célok elérésének ellenőrzése.

A felmérések feldolgozott anyagaiból előállított informatikai rendszer segít a folyamatok megértésében, céltudatosan befolyásolhatók a környezetünkben lezajló változások, nyomon követhetők a beavatkozások következményei. Az ilyen komplex adatbázis jelzi a spontán erdőtűzzel veszélyeztetett területeket a száraz időszakokban, felkészít bennünket az árvízi elöntés várható következményeire, jelzi, hogy egy esetleges beruházás milyen növényi és állatpopulációt veszélyeztet, hol alkalmas a talaj arra, hogy felette a talajvizet kevésbé veszélyeztető hulladéklerakót létesítsünk, vagy éppen hol érdemes víztározót kiépíteni. Rámutat egyes tervezési hibákra, mint például arra, hogy mely útszakasz vagy pincerendszer megépítése változtatta meg a talajvíz áramlási viszonyait, aminek következtében belvíz alakult ki. A felszínborítási adatok idősoros vizsgálatának természetvédelmi jelentősége óriási. Gyorsan kimutathatók olyan változások, amelyek sokszor csak évtizedek múltán, az utolsó pillanatban tűnnek fel. Ilyen lehet például, amikor egy növénytársulás kiterjedése évről évre csak kismértékben csökken, de a tendencia pár évtized alatt megfordíthatatlanná válik. A tematikus térképek segítségével következtethetünk a változások okaira, időben beavatkozhatunk, megállíthatjuk a káros folyamatokat.

VI.3. Hivatkozások

- BAKÓ G. 2010: Multispektrális felvételek alapján készülő tematikus térképek minősége. – Tájökológiai Lapok 8 (3): 1–00 pp. 507–523.
- BÜTTNER GY. 2004: Környezetállapot értékelés távérzékelés segítségével, informatikai vonatkozások. Környezetállapot értékelés Program Munkacsoport tanulmányok 2003–2004. – Földmérési és Távérzékelési Intézet, Budapest, p. 7.
- LICSKÓ B. 1999: Belvítzterképezés légifelvételek alapján, valamint légifelvételek néhány további térinformatikai hasznosítása. – VITUKI Rt. ARGOS Távérzékelési és Filmstúdió

VII. A posztszocialista magyar ipar és jövője területi aspektusból

KISS ÉVA²⁷

A magyar iparban legutóbb a rendszerváltoztatás után ment végbe radikális térbeli átrendeződés, ami az ország térszerkezetére és a területi folyamatokra is kihatott. Ebben a tanulmányban először az iparban 1989 után bekövetkezett fontosabb változások területi vonatkozásait tekintem át. Majd pedig azt vizsgálom, hogy az ipar milyen szerepet játszhat a térformálásban és a regionális fejlődésben a jövőben, utalva a főbb hatótényezőkre és a további kutatási irányokra is.

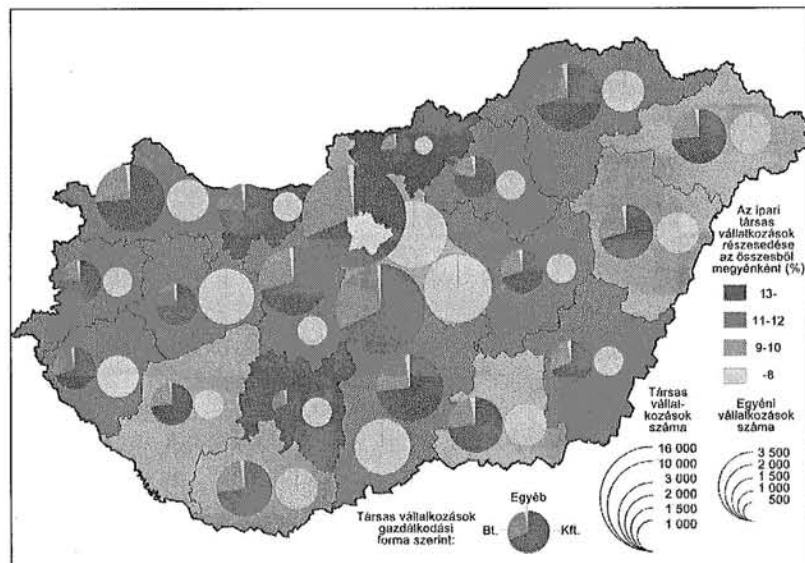
VII.1. Fontosabb változások 1989 óta

A magyar ipart jó másfél évszázados története során többször érték komoly kihívások, melyek eredőjeképpen mélyreható változásokon ment át, miközben a politikai, a társadalmi és a gazdasági környezet idehaza és az országhatáron kívül is folyamatosan változott. Legutóbb 1989 után következtek be a legradikálisabb változások az iparban, amelyek a területi struktúráját sem hagyták érintetlenül makro- és mikroszinten egyaránt. (KISS É. 2010) Az 1990-es év eleji mélypontot – Kolodko szavaival a „nagy transzformációs depressziót” – egy jó másfél évtizedes dinamikus fejlődés követte, amely a rendszerváltoztatás utáni ipar történetének egyfajta „virágkoraként” értékelhető. (KOLODKO, W. G. 2002) A törést a 2008-ban kirobbant pénzügyi válság vertikális és horizontális kiteljesedése okozta, ami ismét új feltételrendszert teremtett és gyökeres változásokat sürget világviszonylatban és hazánkban is. A globális gazdaságban a verseny éleződése az USA és az EU vagy az előbbieket és Ázsia között, illetve a fejlett nyugati világ és Ázsia vagy a BRIC-országok között, valamint a gazdasági válság tartóssá válása

²⁷ Tudományos tanácsadó, egyetemi tanár, Földrajztudományi Intézet, MTA, Budapest és Nemzetközi és Regionális Gazdaságtani Intézet, NYME, Sopron, kisse@helka.iif.hu

Jövőföldrajz VII. fejezet

közvetve és közvetlenül az iparra is hat. (GERGELY I. 1997; BELYÓ P. et al. 2008; FARKAS P. 2008; SIPOS G. 2013) Következésképp egy nagyon bonyolult és gyorsan változó hazai, illetve nemzetközi környezetben és nagyon sok tényező függvényében formálódik a posztszocialista magyar ipar.

31. ábra: A társas vállalkozások földrajzi sajátosságai Magyarországon
Forrás: a szerző szerkesztése

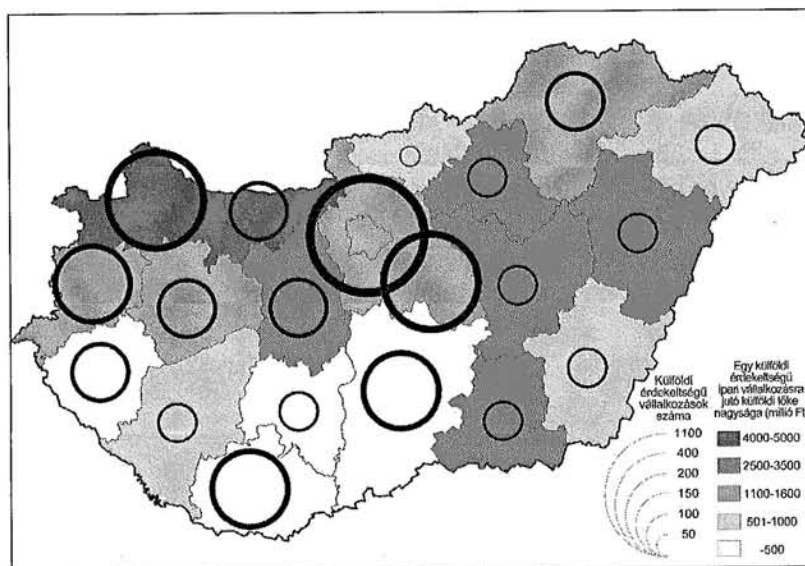
Az elmúlt évtizedekben számottevően kibővült az ipari szereplők köre, mert a régi ipari vállalatok átszerveződése, megszűnése mellett nagyon sok új cég is létrejött a legtöbbször ott, ahol az adottságok (pl. a lakosság vállalkozási hajlandósága, kvalifikáltsága, jövedelmi viszonyai, az infrastrukturális ellátottság) a legkedvezőbbnek bizonyultak. Így nem véletlen, hogy nőtt a gyakoriságuk Közép-Magyarországon és Észak-Dunántúlon. 2011-ben is az ipari vállalkozások (összesen kb. 77 ezer) legnagyobb hányada a fővárosban tömörült. Sebben valószínűleg nem lesz változás a jövőben sem, hiszen a rendelkezésre álló cégalapítási (hbi.hu) szerint a 2007 és 2013 között létrehozott, ám évente csökkenő számú

VII. A posztszocialista magyar ipar és jövője területi aspektusból

új vállalkozás mintegy 25–35 százaléka Budapesten kapott helyet. A főváros azonban az ipari vállalkozások egyre kisebb részének ad otthont: pl. 1990-ben 42 százaléknak, 1995-ben 37 százaléknak, 2005-ben 33 százaléknak és 2011-ben már csak 29 százaléknak. Következésképp a főváros folyamatosan, de mérséklődő ütemben veszít a vonzásából. A dezindusztrializáció itt az 1990-es években volt a legintenzívebb. (31. ábra)

Az ipari vállalkozások derékhadát mindenhol az 50 fősnél kisebb vállalkozások teszik ki, amelyek zöme tízfősnél is kisebb. Ezzel szemben a jóval csekélyebb számú közép- és nagyvállalkozás jobban koncentrálódik a térben. Többnyire a fővároshoz és tágabb térségéhez, valamint a Dunántúl északi feléhez köthetők. Ritkábbak a Dél-Dunántúlon és Észak-Magyarországon. Egyébként az ipar más gazdasági ágazatokhoz viszonyítva nagyobb szerepet játszik a közép- és nagyméretű cégek koncentrációjában: 2011-ben az összes közép- és nagyvállalkozás 38 százaléka és az összes nagyvállalkozás közel felét mondhatta a magáénak.

Az ipar térformálásában a legjelentősebb erőt a külföldi tőkebefektetések és a külföldi érdekltségű vállalkozások képezik, bár ez utóbbiak 1997 óta folyamatosan fogynak. 2010-ben már alig haladta meg a számuk a 3400-at. Ez a trend valószínűleg folytatódik az elkövetkezendő években is, aminek hátterében egyfelől az áll, hogy a korábban dinamikus fejlődött elektronikai, számítástechnikai, optikai ipar komoly veszteséget szenvedett el a válság következtében (több üzeme bezárt), s az autógyártás is nehézségekkel küzd. (Kiss, É. 2012) Másfelől a fogyasztás visszaesése, a kereslet csökkenése pl. az élelmiszerek, a tartós fogyasztási cikkek iránt szintén kedvezőtlenül hat az ipar, illetve az egyes iparágak fejlődésére. A legtöbb külföldi érdekltségű vállalkozás (2010-ben 68 százaléka) a Dunántúl északi felében található, ahol olyan nagynevű, magas transznacionalizációs indexű vállalatok vannak, mint például az Opel, Nokia, Suzuki, Philips, Audi, Jabil Circuit, Delphi, Grundfos. Többel közülük (pl. Audi, Bridgestone, Nokia, Suzuki, Alcoa-Köfém, GE) stratégiai megállapodást kötöttek, miáltal az ipar ágazati és térbeli struktúráját tartósan meghatározhatják a jövőben. (32. ábra)

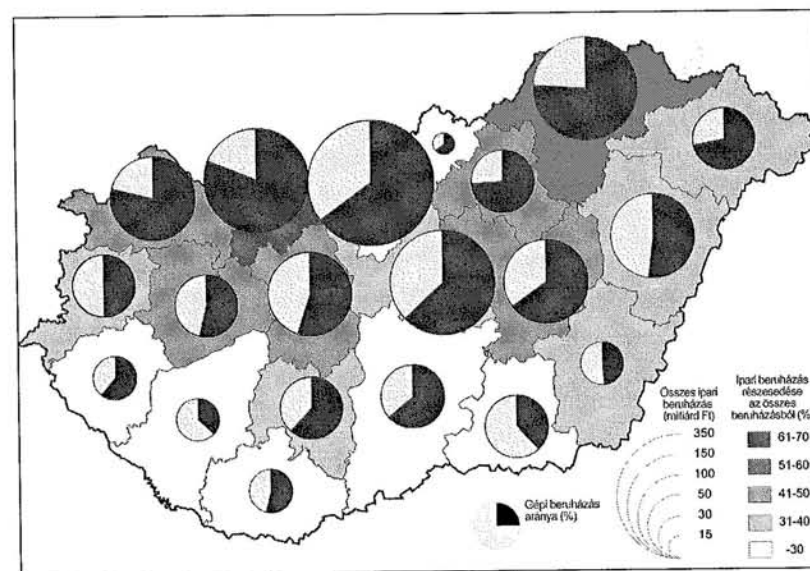
32. ábra: A külföldi érdekeltségű vállalkozások földrajzi sajátosságai Magyarországon
Forrás: a szerző szerkesztése

Nem következett be lényeges térbeli átrendeződés az iparba befektetett külföldi tőke területi tagozódásában sem az elmúlt két évtizedben, mégha a Mercedes közelmúltbeli beruházása az Alföld középső részének tőkevonzó képességét kedvezően is befolyásolta. Közép-Magyarország (különösen a főváros), Nyugat- és Közép-Dunántúl az, amelyek annak ellenére, hogy az országterület alig egyharmadát teszik ki, mégis mindig a befektetett tőke kétharmadát-háromnegyedét vonzották. Betudható ez az előnyös földrajzi fekvésnek, a nyugati határ közelségének, a képzett munkaerőnek, a nyugati munkakultúrában való jártasságnak, a német nyelvismeretnek stb. A jó közlekedési kapcsolatok, kiváltképp az autópályák jelenléte kezdetben volt fontos. (KISS, É. – TINER, T. 2012)

Az ezredforduló utáni években gyakoribb termelésáthelyezések a fejlettebb országokból hazánkba szintén hozzájárultak a kialakult ipari térszerkeztúra megerősödéséhez, mivel főleg a Dunántúl északi felébe irányultak. (KISS, É. 2007) A gazdasági válság következtében

azonban enyhülni látszik – ahogy Dicken fogalmazott – a centrumterületekről a periféria irányába tartó relokáció. (DICKEN, P. 2003) S ez akár az ellenkező irányú relokáció intenzívebbé válását is maga után vonhatja. Részben ezzel is összefügghet, hogy az EU „iparstratégiája” a helyi ipar fejlesztését célozza a tagországokban. (ALMÁSI M. 2010)

Habár az ipari beruházások volumene gyors ütemben nőtt a rendszerváltoztatás óta, az összes beruházásból való részesedésük csökkent: 2000 és 2011 között 47-ről 42 százalékra. Természetesen évente változhat a beruházások nagysága különböző tényezőktől függően térben is, de a trend az ipari beruházások térvesztése, ami a gazdasági válsággal, a kevesebb új cégalapítással, az óvatosabb, megfontoltabb fejlesztésekkel stb. indokolható. 2013 elején is folytatódott a feldolgozóipari beruházások zsugorodása: 13 százalékkal esett vissza a megelőző év, hasonló időszakához viszonyítva, főleg a járműiparnak és gyógyszeriparnak tulajdoníthatóan. (33. ábra)

33. ábra: Az ipari beruházások földrajzi sajátosságai Magyarországon
Forrás: a szerző szerkesztése

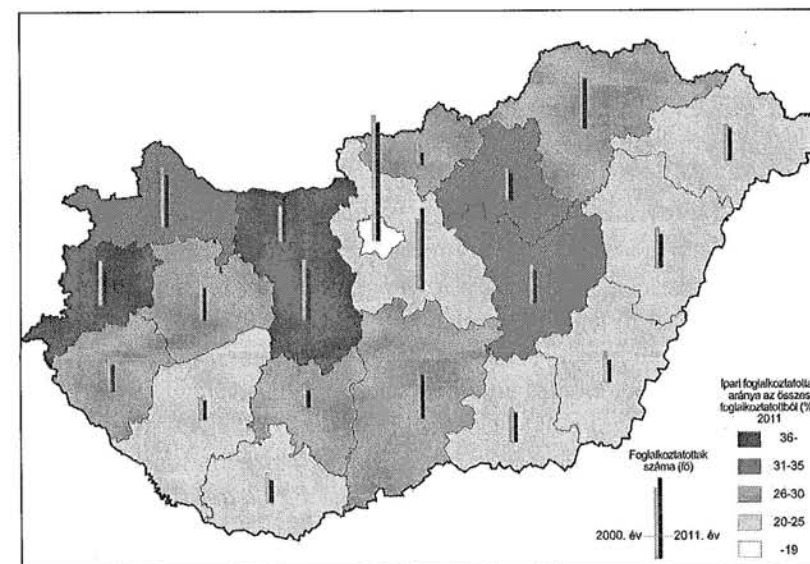
Az autóipar élen jár nemcsak a régi, hanem az újabb beruházásokban is. A 2013 első félévében bejelentett beruházások többsége kapcsolódik ehhez az ágazathoz, de a tervezett jövőbeni beruházások is azt sejtetik, hogy az autóipar kiemelt szerepet kap abban, szinte arra „szakosodik” az egész ipar. (BOROS J. 2013) Ennél fogva ez az ágazat egymaga determinálhatja a magyar ipar sorsát. A hazai autógyártás jövője pedig a befektetők döntéseitől függ elsősorban, amit az, hogy az EU kitüntetett figyelmet fordít ezen ágazat fejlesztésére és versenyképessége növelésére, mindenképp kedvezően befolyásol. (WÉBER B. 2012)

Az ipari beruházások térbeli megoszlásában az 1990-es években szembetűnő átalakulás ment végbe a Dunántúl északi felének javára. S még ma is az ottani megyék és Közép-Magyarország a legfőbb célpontjai, de Borsod-Abaúj-Zemplén, Jász-Nagykun-Szolnok és Hajdú-Bihar ipari beruházásai is tetemesnek mondhatók 2010-ben. Az ipari beruházások tekintélyesebb része gépi berendezéseket és egyéb műszaki jellegű fejlesztést takar az ország egészében és a megyék nagyobb hányadában is.

A dezindusztrializáció sajátos vonása az iparban dolgozók létszámcsökkenése: 2000-ben az ipari foglalkoztatottak az összes foglalkoztatott 31 százalékát tették ki, ellenben 2011-ben már csak 23 százalékát. A napjainkban sűrűn említett foglalkoztatás bővülés lényegében nem az iparból kerül ki. (VÁCZI I. 2013) Az utóbbi időben gyakori reindusztrializáció nem járul hozzá az ipari foglalkoztatás ugrásszerű növekedéséhez. (34. ábra)

A lassuló dezindusztrializáció ellenére még mindig a budapesti iparban dolgoznak a legtöbben (2011-ben 110 ezren) az országban. Pest megye ipari alkalmazottainak gyarapodása a leginkább a fővárosi ipar kitelepülésének köszönhető. Komárom-Esztergom megyén kívül ez az egyetlen olyan területe az országnak, ahol az elmúlt évtizedben nőtt (kb. tízezer fővel) az iparban dolgozók száma. Az 1990-es évek közepétől szintén az élvonalban van a Dunántúl északi fele az ipari foglalkoztatásban, ahol 2011-ben az összes ipari foglalkoztatott 30 százalékát alkalmazták. Ugyanakkor Közép-Magyarország az összes ipari foglalkoztatott egynegyedét tömörítette (annyit mint az Alföld egésze). A két terület (Észak-Dunántúl és Közép-Magyarország) együtt az iparban dolgozók több mint felét koncentrálna, szemben

az ország más térségeivel, amelyek csak az iparban dolgozók 45 százalékának adnak munkát.

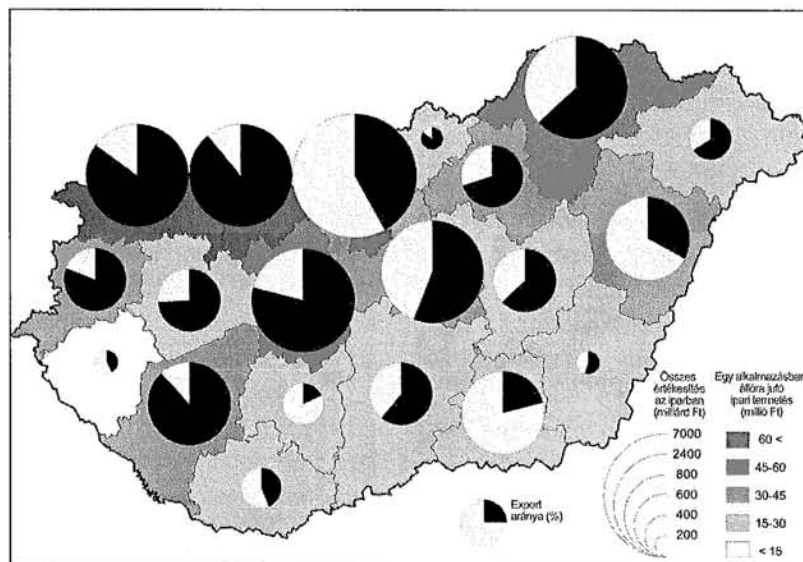
34. ábra: Az ipari foglalkoztatás földrajzi sajátosságai Magyarországon
Forrás: a szerző szerkesztése

Az ipar ágazati megoszlása sem módosult az elmúlt évtizedben, tovább nőtt a kulcságazatok vagy másképpen a „húzóágazatok”, a gépipar és a vegyipar súlya. Az alkalmazottak számában ma is a gépipar vezet szinte minden megyében. Ebben az ágazatban az összes ipari foglalkoztatott 35 százaléka dolgozik, azután a vegyipar a nem-fém ásványi termékgyártással együtt (16), az élelmiszeripar (15) és a fémipar következik (11 százalék). Tulajdonképpen ezek az ipar domináns ágazatai, az ún. „jövő-iparok”, amelyek a termelésben és az értékesítésben is meghatározó helyet foglalnak el. (PAPANEK G. et al. 2005) Relatív dinamikusan fejlődnek a nekik otthont adó területek is.

Az ipari termelés térbeli volumene – bár elválaszthatatlan a gazdaság egészének dinamikájától – alapvetően attól függ, hogy milyen iparágak képviseltetik magukat az adott területen és azoknak éppen

Jövőföldrajz VII. fejezet

milyenek a piaci kilátásai. A legfrissebb statisztikai adatok szerint 2013 májusában a feldolgozóipar 13 ágak közül csak négyben bővült a termelés (pl. a járműgyártásban 10, a vegyi anyaggyártásban 13 százalékkal). A többi ág viszont 2–20 százalék közötti volumencsökkenést mutatott: pl. az élelmiszeripar termelése 2, a számítógép, elektronikai, optikai iparé 13, a fémiparé 6, a kokszyártás, kőolaj-feldolgozásé 20 százalékkal esett vissza a keresletcsökkenés miatt. A négy ágazat növekedése a megelőző esztendőhöz viszonyítva mindenképp kedvező fordulat, mert 2012-ben a csökkenés, illetve a stagnálás jellemezte a leginkább ezen iparágakat. A számítógép, elektronikai, optikai ipar termelés-visszaesése elsődlegesen a Dunántúl északi feléhez köthető, mert az az ágazat fő településterülete, ott vannak a fontosabb üzei. A járműgyártásban is élenjáró térség az ezt az ágazatot érintő válságtól is szenvedett, ami a termelés volumenében is megnyilvánult. 2013 első felében a régiók közül csak a Dél-Alföldön – a kecskeméti Mercedes termelésének köszönhetően – és Észak-Magyarországon nőtt az ipari termelés, míg az ország többi részében csökkent. (35. ábra)

35. ábra: Az ipari értékesítés földrajzi sajátosságai Magyarországon
Forrás: a szerző szerkesztése

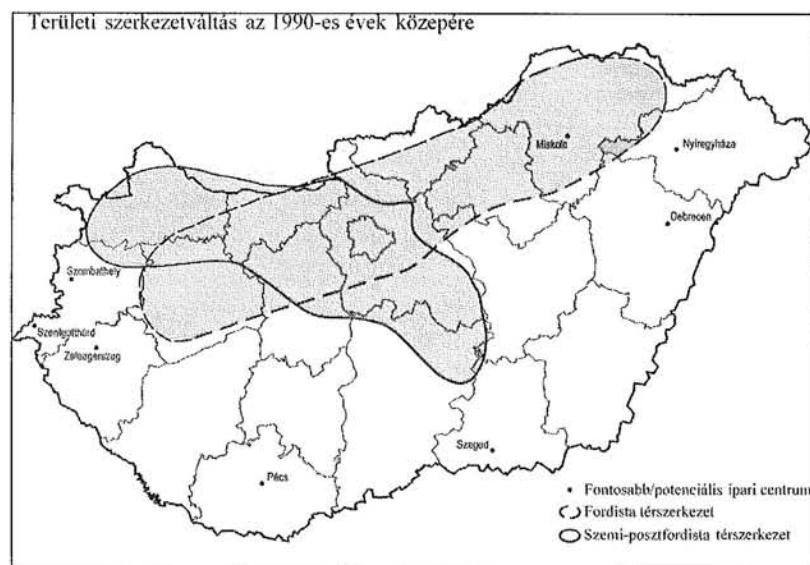
VII. A posztszocialista magyar ipar és jövője területi aspektusból

Az egyes ipari ágazatok jövője differenciáltan alakulhat, és az kihat azon területek fejlődésére is, ahol előfordulnak. S a hatásuk annál jobban érvényesül, minél egyoldalúbb az iparszerkezet az adott területen. Például azok a térségek (középhegységek vonulata stb.), amelyek egykor a bányászat és a kohászat, vagyis a nehézipar centrumai voltak, mára az ipar leépülése, eltűnése folytán hanyatló, depressziós területekké váltak. Ugyanakkor a Dunántúl északi fele, ahová az 1990-es években a gépipari termelés súlypontja helyeződött, dinamikus fejlődő térsége lett az országnak. (Még akkor is, ha a globális gazdaságba való szoros integrálódása miatt a válság is jobban sújtotta.) A koncentráltabb vegyipar térbeli megoszlása, amelyhez a magyar hight-tech tudáskincs zöme kapcsolódik, szorosan „követi” a régebbi telephelyeket, ami az ágazat sajátosságaival magyarázható. (PAPANEK G. et al. 2005) A legegyszerűsebb a térbeli megoszlása az élelmiszeriparnak, ami az alföldi megyék iparában kap nagyobb teret. Ezáltal ott és részben a dél-dunántúli megyékben az ipar ágazati struktúrája nem annyira egyoldalú, mint pl. a Dunántúl északi felében. Annak, hogy az ipar ágazati területi struktúrája érdemben változzon a jövőben a jelenlegi ipar térszerkezetének markáns átrendeződése az előfeltétele.

Az ipar térstruktúrájában makro- (regionális) és mikroszinten (lokális) is radikális változások mentek végbe az elmúlt évtizedekben. Az 1990-es évek közepére új ipari térség bontakozott ki elsődlegesen a külföldi tőkebefektetéseknek köszönhetően, aminek azóta még határozottabb lett a körvonala. (KISS É. 2010) A korábbi nyersanyagra és energiahordozókra épült, a középhegységek nyomvonalát követő északkelet–délnyugati ipari övezet eltolódott a Dunántúl északi felére és északnyugat–délkeleti irányt vett fel. Itt található a legrégebbi és legfejlettebb ipari parkok is, amelyek nagymértékben közreműködtek az ipar térbeli átrendeződésében. A telephelyválasztásukban kiemelt szerepet játszottak a jó közlekedési kapcsolatok, főleg az autópályák futásiránya volt mérvadó. (KISS, É. – TINER, T. 2012) (36. ábra)

Mikroszinten szintén jelentős változások mehettek végbe az egyes települések tradicionális ipari területein a funkcióváltás következtében vagy az adott területen levő ipari üzem modernizációja folytán. De új ipari területek is kijelölésre kerültek, amelyek a lokális ipar településen belüli elhelyezkedését is megreformálhatták. Még

ma is sok olyan alulhasznosított és/vagy erősen szennyezett régi ipari terület (barnamező, rozsdadűv) van az országban, amelyek újrahasznosítása, illetve funkcióváltása a (közel)jövő feladata. Az elmúlt évtizedekben a leglátványosabb funkcióváltás a főváros tradicionális ipari területein zajlott. Ma már jóval lassabban halad ez a folyamat, ami a város szerkezeti és funkcionális tagozódására is nagy hatással volt. (Kiss É. 2010)

36.ábra: A hazai ipar területi szerkezetváltása az 1990-es években
Forrás: a szerző szerkesztése

VII.2. Az ipar területi fejlődésének jövője

Elöljáróban azt mindenképpen szükséges hangsúlyozni, hogy iparra és ipari termékekre a jövőben is szükség lesz. Ez kétségtelen! Azt viszont már nehéz pontosan definiálni, hogy mely ágazatokra, illetve termékekre milyen mértékben, hiszen ez nagyon sok mindentől függ: például változhatnak a fogyasztói szokások, kiapadhatnak a nyersanyagforrások, előtérbe kerülhet a takarékoság és olyan tényezők is felbukkanhatnak, amelyek ma még nem ismertek. Azt is

VII. A posztoszocialista magyar ipar és jövője területi aspektusból

számításba kell venni, hogy egy ágazat (pl. a járműipar) preferálása más ágazatok rovására és az irányába való erős eltolódás komoly veszélyeket jelenthet nemcsak a lokális gazdaság, hanem az adott terület számára is.

Az sem vitatható, hogy az ipar hazánkban éppúgy, mint a többi posztoszocialista kelet-közép-európai országban a fejlődés fő motorja marad az elkövetkezendő időszakban is. (LUX G. 2011) A hazai ipar jövőjét és térformáló szerepét számos tényező befolyásolhatja a továbbiakban is csakúgy, mint eddig. A hatófaktorok két fő csoportba sorolhatók: belső és külső tényezők. Az előbbiek azok, amelyek úgymond az „országon belülről” származnak (pl. politikai, gazdasági döntések, lokális adottságok, fogyasztási szokások, adózási szabályok, támogatási rendszer, infrastrukturális ellátottság, keresletváltozás stb.), míg az utóbbiak azok, amelyek kívülről, az országhatáron túlról érkeznek. Ilyenek pl. a politikai tényezők, a globális gazdasági folyamatok, a nemzetközi tőke mozgások, a transznacionális vállalatok döntései és telephelyválasztási szempontjai, a globális kereslet-kínálat viszonya stb.). Kiváltképp fontos a magyar ipar perspektívája szempontjából és nagyfokú függéséből adódóan a legfőbb befektető, Németország gazdaságának, a német iparnak az „egészsége” és további fejlődése.

A különböző tulajdonú és méretű vállalkozások szintén differenciáltan alakíthatják az ipar sorsát. A magyar iparnak a duális jellegéből fakadóan a jövője is duális: egyfelől vannak a transznacionális vállalatok leányvállalatai, amelyek többnyire nagyméretűek, és amelyek kiemelkedő szerepet játszottak az ipar 1989 utáni megújulásában és világgazdasági integrációjában, de a termelésben és az exportban is élen járnak. Másfelől ott vannak, mintegy „szemben” velük az általában kisebb méretű és magyar tulajdonú, inkább belső piacra termelő vállalkozások, amelyek helyi vagy regionális szükségletet elégítenek ki. A két csoport jövője, perspektívái – bár különböző tényezőktől függenek – szorosan össze is kapcsolódnak, részben a beszállítói hálózati szerepkör, részben a fogyasztás révén. A külföldi érdekeltségű vállalkozások sorsa lényegében a globális gazdasági folyamatok és az azon belüli erőviszonyok által determinált. A fejlett országokban (pl. USA) az utóbbi időben egyre nagyobb teret kap az a szándék, hogy a

korábban kitelepített ipari üzemeket hazacsalogassák. Ez pedig akár az itteni külföldi érdekeltségű cégeket is nagyon érzékenyen érintheti a jövőben. Éppen ezért is szükséges a magyar tulajdonú és zömmel kisebb vállalkozásoknak a fejlesztése és a támogatása. Mindenekelőtt az EU „iparpolitikája” érdekes a számunkra, valamint a főbb befektetőink sorsának alakulása és a válságból való mielőbbi kijutásuk, mert ezek szintén kihatnak az itteni külföldi érdekeltségű vállalkozások tevékenységére. Az EU ipari biztosa szerint a „... harmadik ipari forradalom kezdetén vagyunk...”. (WÉBER B. 2012) S ez a magyar ipar fejlődésében is egy új korszak kezdetét eredményezheti.

Az 1989 utáni változások az iparban a területi különbségek éleződését és az egyenlőtlen területi fejlődés felerősödését vonták maguk után. Az, hogy az ipari térszervezés dinamikusan és differenciáltan fejlődött az elmúlt évtizedekben az attól függött, hogy a hagyományos ipar fennmaradása, megújulása, új ipari tevékenységek megjelenése vagy a régebbi ipari tevékenység felszámolása, eltűnése vagy esetleg újraiparosodása jellemezte az adott teret. Ennek megfelelően lényegében hármas tagolódású jelenleg a posztoszocialista magyar ipari tér is hasonlóan a kelet-közép-európai országéhoz. (LUX G. 2011) Megkülönböztethető a főváros és tágabb térsége alkotta Közép-Magyarország, amely csökkenő jelentősége ellenére még mindig domináns a tudásigényes, high-tech ágazatok koncentrációjában, illetve az iparirányításban, de a termelésben, az exportban már kisebb súllyal vesz részt. Az ipari terek másik fő csoportját, azok a térségek alkotják (ilyen pl. nálunk az Észak-Dunántúl), amelyek sikeresen alkalmazkodtak a globális gazdasági kihívásokhoz, integrálódtak a világ gazdaságba és a kulcságazatuk a gépipar. Az ipari terek harmadik csoportját a rendszerváltoztatás „vesztes terei” képezik. Ezek azok, ahol a dezindusztrializáció a meghatározó, illetve ahol az ipar korábban sem volt jelentős, mert azok tulajdonképpen már 1989 előtt is az ipar periférikus terei voltak. Ezek a terek, amelyek különböző folyamatok (de-, reindusztrializáció, diverzifikáció, koncentráció, klaszterizáció, hálózatosodás stb.) színterei, és amelyekkel a jövőben is számolhatunk, mégha csekélyebb mértékben is, a térben egymás mellett vagy egymáshoz közel helyezkednek el. Éppen ezért sokszor nehezen vagy nem is különíthetők el egymástól.

Az ipar területi folyamatokban betöltött szerepét illetően egyrészt azt szükséges vizsgálni, hogy az iparon belüli változások milyen térbeli konzekvenciákkal járhatnak a jövőben. Az 1990-es évek második felére kibontakozott új ipari térszerkezet előtt is többféle fejlődési út van: például a termelés súlypontja áthelyeződik az Alföldre vagy az Észak-Dunántúl elveszíti vezető pozícióját az iparon belül vagy az eddig kevésbé iparosodott térségek is gyorsan fejlődnek, iparosodnak, vagyis „pozitív” regionális kiegyenlítődés következik be, vagy a jelenleg iparosodottabb területekről is „eltűnik” az ipar, azaz „negatív” regionális kiegyenlítődés megy végbe). Alaposabb elemzést és a kutatások elmélyítését igényli annak megállapítása, hogy az előzőekben vázolt néhány lehetséges térszerkezeti változásból melyik a legvalószínűbb, és hogy az pontosan milyen sajátosságokkal jellemezhető, illetve milyen területi konzekvenciákkal jár a bonyolult hatótényezőktől függően. Másrészt azt is érdemes körbejárni az ipar térformáló funkciójával összefüggésben, hogy az ipar maga hogyan hat a területi folyamatokra, milyen szerepet játszik majd a területi kiegyenlítődésben, a regionális különbségekben. Ez utóbbit kétféle megközelítésben célszerű megvizsgálni: a főváros–vidék és a városok–falvak viszonylatában.

A rendszerváltoztatás kezdete óta számottevő mértékben csökkent a fővárosi ipar jelentősége (bár még mindig meghatározó Budapest szerepe a magyar iparban). Gyengült a vidéki ipar függése és Budapest iparirányító funkciója is visszaszorult. Továbbá a termelés súlypontja vidékre helyeződött és a húzóágazatok a fővároson kívüli térségekben erősödtek meg. A vidéken belül azonban markáns térbeli koncentráció tapasztalható, mert az ipari tevékenység csak bizonyos térségeket preferált 1989 után. Ezzel egyidejűleg vagy épp ennek ellenére a főváros és a vidék ipara közötti – a szocializmusban éles – különbségek sokat mérséklődtek az elmúlt húsz évben. A budapesti ipar lassuló dezindusztrializációjával párhuzamosan a jövőben a vidék ipara tovább erősödhet, ha egyéb tényezők azt nem korlátozzák. Következésképp a regionális különbségekben az ipar súlyát, jelentőségét véve alapul makroszinten, a főváros–vidék vonatkozásában kiegyenlítődés valószínűsíthető nem annyira a vidék további gyors fejlődése, mint a fővárosi ipar folyamatos „hanyatlása” miatt. Szintén nivellálást eredményezhetnek a vidékről kivonuló

külföldi érdekeltségű vállalkozások, mindamellett, hogy az adott terület helyzetét is kedvezőtlenül befolyásolják. (KOROMPAI A. 2010)

Amíg a szocializmusban nagy figyelmet kapott a falusi ipar fejlesztése, addig az utóbbi évtizedekben az ipar fejlődése egyre szorosabban kapcsolódott a városokhoz, városrégiókhoz. (Világviszonylatban is a várostérségek versengése került előtérbe.) Ez tükröződik abban is, hogy a hazai ipari parkok zöme, amelyek a legfontosabb ipari cégeknek adnak otthont, városokban található. Mindössze néhány olyan volt köztük (alig tizedük), amelyek falvakba települtek. 1989 után nemcsak a főváros dezindusztrializációjával számolhatunk, hanem a falvakéval is. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a 1989 utáni folyamatok az iparban a városoknak, főleg a nagyobb, vidéki városoknak kedveztek. A falvak és a városok közötti különbségek az iparban betöltött szerepet alapul véve tehát éleződtek 1989 óta. Tágabb értelmezésben azt mondhatjuk, hogy a települések közötti differenciák a lokális ipar súlyában, azaz mikroszinten fokozódtak és fokozódhatnak a jövőben is. Az, hogy az ipar jelentősége csökkent, visszaszorult a falusi településeken az a tercier szektor térhódításának is betudható. Valószínűleg az elkövetkezendő esztendőknél sem lesz releváns változás a falvak iparában és a lokális gazdaságban elfoglalt pozíciójában. Nincsenek erre utaló jelek.

Ahhoz, hogy a magyar ipar fejlődésének lehetséges irányait, főbb forgatókönyveit és térformáló szerepét alaposabban feltárjuk a kutatások további folytatása szükséges. Megkülönböztetett figyelmet érdemelne többek között a következők behatóbb tanulmányozása:

- ⊕ a hazai iparpolitika és területfejlesztés kapcsolatrendszerének vizsgálata,
- ⊕ az egyes iparágak térbeli sajátosságainak és térformáló erőiknek a feltérképezése,
- ⊕ az eltérő adottságokkal rendelkező ipari terek pontosabb lehatárolása, típusok meghatározása makro- és mikroszinten, és
- ⊕ az ipari parkok, a hálózatok és a klaszterek ipari térformálásban betöltött szerepének értékelése.

VII.3. Hivatkozások

- ALMÁSI M. 2010: Válság: miért nincs már vége? – http://www.kritikaonline.hu/kritika_10oktober_almasi.html 2013. 09. 14.
- BELYÓ P. – NYERS J. – SZABÓ L. 2008: Az Európai Unió iparának jellemzői és az ágazat várható fejlődése Magyarországon. – Statisztikai Szemle 86. 5. pp. 418–439.
- BOROS J. 2013: Az autóiparra szakosodik a magyar gazdaság. – Népszabadság. július 10. p. 4.
- DICKEN, P. 2003: Global shift. Reshaping the global economic map in the 21st century. – Sage Publications, London, 632 p.
- FARKAS P. 2008: A világgazdasági növekedés főbb tényezői az 1990-es évtizedben és az ezredforduló utáni években. – Statisztikai Szemle 86. 6. pp. 564–590.
- GERGELY I. 1997: Iparunk jövője. – Társadalom és Gazdaság. 3. pp. 108–133.
- KISS É. 2010: Területi szerkezetváltás a magyar iparban 1989 után. – Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 224 p.
- KISS, É. – TINER, T. 2012: Depending on motorways – transport connections of Hungarian industrial parks and their enterprises. – Hungarian Geographical Bulletin. 61. 2. pp. 131–155.
- KISS, É. 2007: The impacts of relocation on the spatial pattern to Hungarian industry. – Geographia Polonica. 80. 1. pp. 43–63.
- KISS, É. 2012: The impacts of the economic crisis on the spatial organisation of Hungarian industry. – European Urban and Regional Studies. 19. 1. pp. 62–77.
- KOLODKO, W. G. 2002: Globalizáció és a volt szocialista országok fejlődési tendenciái. – Kossuth Kiadó, Budapest, 175 p.
- KOROMPAI A. 2010: Új tendenciák településeink megújulásában. – In: NOVÁKY É. (szerk.): Magyarország 2025. Gazdasági és Szociális Tanács, Budapest pp. 360–375.
- LUX G. 2011: Az újraiparosítás lehetőségei: Fejlesztési együttműködés a periférián. Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek. 8. 2. pp. 4–13.
- PAPANÉK G. – NÉMETHNÉ PÁL K. – BORSI B. 2005: A „jövő-iparok” és magyarországi helyzetük. – Gazdaság és Statisztika 1. pp.

40–49.

SIPOS G. 2013: Durvább, mint az ipari forradalom. – <http://www.origo.hu/tudomany/20130314-igy-korozi-le-eszakot-a-del-fejlettség-gazdaság-brazília-india-kína-vs-europa-eszak-amerika-usa.html> – 2013. 09. 14.

VÁCZI I. 2013: Stagnálási fordulat. – Figyelő. 29. pp.51–55.

WÉBER B. 2012: Ipari forradalomra készül az EU. – Világgazdaság. június 8. p. 7.

VIII. Kiskereskedelem a digitális korban

SIKOS T. TAMÁS²⁸ – KOVÁCS ANDRÁS²⁹

VIII.1. Bevezetés

Tanulmányunkban azokat a trendeket, fejlődési folyamatokat kívánjuk bemutatni, melyek a magyar kiskereskedelem piacának átalakulását jellemzik napjainkban. Pontos képet csak akkor tudunk felrajzolni, ha vizsgálódásunkat mind térben, mind pedig időben kiterjesztjük. Időbeli dimenzióban a kiskereskedelem elmúlt két évtizedben történő viharos gyorsaságú változásait követjük nyomon, területi vizsgálatunkban pedig olyan piacok komparatív elemzését végezzük el, melyekben az e-kereskedelem és a hagyományos bevásárlóközpontok markánsan vannak jelen.

A kiskereskedelem nemzetközi trendjeinek és hazai sajátosságainak elemzése révén felvázoljuk a várható hazai trendeket és változó piaci viszonyokat.

Mivel a kiskereskedelem fő funkciója a termelés és a fogyasztás közötti térbeli, időbeli és választékbeli különbségek áthidalása (az áruk eljuttatása a termelőtől a fogyasztóig), elengedhetetlen ennek területi szempontú elemzése is.

VIII.2. A kiskereskedelem alapvető átalakulása

A kiskereskedelmi folyamatok és piaci tendenciák részletes elemzésére előtt igyekszünk rávilágítani a kiskereskedelem általános modelljére, mely a digitális korszakban jelentősen megváltozott.

Míg korábban az adásvétel résztvevői (eladó és vevő) helyben (adott időpontban és földrajzi helyen) cserélték ki az adásvétel tárgyát és annak ellenértékét, addig napjainkban a tranzakció egyes

²⁸ Egyetemi tanár, SZIE, Gödöllő, sikos.t.tamas@gtk.szie.hu

²⁹ Főiskolai docens, Edutus Főiskola, Tatabánya, kovacs.andras@edutus.hu